

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

134:2 • 2014

Ericus Olai och Adam av Bremen

ANDREJ SCHEGLOV *Ryska vetenskapsakademien, Moskva*

I denna uppsats behandlas den svenska 1400-talshistorikern Ericus Olais beroende av tidigare medeltida källor, i synnerhet Adam av Bremens skildring av svearna och Prosaiska krönikan. Modern historisk forskning har varit oenig om i vilken grad Ericus Olai var beroende av de tidigare källorna. Här demonstreras att Ericus Olai var en självständig författare snarare än en kompilator, vars skildring av Sveriges tidiga historia kom att få stor betydelse för senare historieskrivning.

Specialisterna på svensk medeltid har flera gånger konstaterat att Ericus Olais (d. 1486) *Chronica regni gothorum* var ett banbrytande arbete i Sveriges senmedeltida historieskrivning. Det har påpekats att Ericus Olai, också kallad "doktor Erik", uppvisade goda kunskaper i samtida historisk litteratur, använde värdefulla dokument samt gjorde en detaljerad redovisning av innehållet i några av dem. Han ställde sig också kritisk till vissa uppgifter i föregångarnas krönikor. Man har också menat att Ericus Olai gjorde en betydande insats i skapandet av svenskarnas nationella ideologi.¹

Uppsatsen har granskats av två externa lektörer enligt modellen double blind peer review.

1. Se t.ex. Henrik Schück, *Illustrerad svensk litteraturhistoria*, d. 1 (Stockholm 1926) s. 247–248; Gustav Löw, *Sveriges forntid i svensk historieskrivning*, d. 1 (Stockholm 1908) s. 31–32, 41, 44; Ernst Nygren, "Ericus Olai", i *Svenskt biografiskt lexikon*, vol. 14 (Stockholm 1953) s. 231ff; Lars-Arne Norborg, *Källor till Sveriges historia* (Lund 1968) s. 115–116; Olle Ferm, "När och för vem skrev Ericus Olai sin *Chronica regni gothorum*?", *Lychnos* (1993), s. 151–153; Björn Tjällén, *Church and Nation: The Discourse on Authority in Ericus Olai's Chronica regni gothorum* (Stockholm 2007) s. 53, 77.

Fil. dr Andrej Scheglov, f. 1969, är forskare vid Institutet för allmän historia, Ryska vetenskapsakademien, Moskva. Scheglov är författare till monografin *Vesterosskij riksdag 1527 goda i načalo Reformacii v Švecii* ("Västerås riksdag 1527 och reformationens början i Sverige"), Moskva 2008, och till kommenterade ryska översättningar av *Engelbrektskrönikan* (Moskva 2002) och utgivare av Olaus Petris skrift *En svensk krönika* (Moskva 2012).

E-post: ascheglov69@gmail.com

Samtidigt har forskarna också pekat på en annan sida av Ericus Olais historiska författarskap: stora delar av *Chronica regni gothorum* grundar sig på föregångarnas material. Ericus Olais historiska berättelse är starkt beroende av innehållet i de tidigare krönikorna.²

Emellertid är det klart att Ericus Olai, även när han lånade stoff från sina föregångare, inte var någon slavisk avskrivare eller översättare. Han bearbetade materialet, gjorde förkortningar och tillägg samt ändrade då och då tonfall i berättelsen. Sammanfattningsvis kan man säga att han både var en kompilator och en självständig författare.

Mot den bakgrunden förefaller det viktigt att undersöka i vilken grad vissa avsnitt i Ericus Olais krönika var ett resultat av en lärd, kompetent bearbetning av gamla källor. Syftet är att fördjupa kunskaperna om krönikan och om Sveriges senmedeltida historieskrivning som sådan samt att utvärdera Ericus Olais personliga insats i svensk historieforskning.

Till de intressanta avsnitten hör två fragment i krönikans bok II och VIII. Innehållet i dem återgår till Adam av Bremens verk *Gesta pontificum*. I det första av de ovannämnda fragmenten berättar krönikeskrivaren om hednatemplet i Uppsala och om dyrkan av gudarna Tor, Oden och Frej. I det andra fragmentet återges legenden om hur en av svearnas hedniska präster blev blind men återfick synen när han omvändes till kristendomen.

Det har sedan länge varit känt att de båda berättelserna i Ericus Olais verk inte främst bygger på den ursprungliga källan utan på ett referat av uppgifterna i Adams verk i den välkända svenska skrift från 1400-talet som brukar kallas Prosaiska krönikan. Ericus Olai reproducerade till och med vissa fel som författaren till Prosaiska krönikan hade gjort vid läsningen av Adam av Bremens material.

Emellertid uppstod frågan om Ericus Olai, förutom referatet i Prosaiska krönikan, kände till Adam av Bremens berättelse i dess ursprungliga form. Det mest detaljerade svaret på frågan formulerades 1944 av Ella Nyrin-Heuman, den ledande specialisten på Ericus Olais krönika.³ Som ofta är fallet blev Nyrin-Heumans undersökning också ett led i en längre diskussion, där svaren på den anförda frågan inte alltid överensstämde med varandra. Här kan det vara lämpligt att erinra om hur sambandet

2. Se Löw (1908) s. 41; Ella Nyrin-Heuman, *Källkritiska, textkritiska och språkliga studier till Ericus Olais Chronica Gothorum* (Lund 1944) s. 3–5; Nygren (1953) s. 23; Tjällén (2007) s. 53ff.

3. Nyrin-Heuman (1944) s. 35–41.

mellan Adam av Bremens och Ericus Olais krönikor har uppfattats av olika specialister i modern tid.

Synen på Adam av Bremens och Ericus Olais historiska verk

Redan Johan Schröder och Erik Gustav Geijer, utgivarna till den andra volymen i *Scriptores rerum svecicarum* (1828), fastställde att Ericus Olais beskrivning av hednatemplet i Uppsala och hans berättelse om hednaprästens botande byggde på Prosaiska krönikan, som i sin tur hade hämtat material från Adam av Bremens verk. Problemet beträffande den direkta kopplingen mellan Adam av Bremens och Ericus Olais krönikor kommenterades inte av utgivarna.⁴

Den som tog till orda härnäst var en klassisk författare inom norsk historieforskning, nämligen Peter Andreas Munch. I sin uppsats om källorna till Sveriges äldre historia anmärkte han att Adam av Bremens uppgifter kunde identifieras i Ericus Olais krönika.⁵ Munch anförde dock inga exempel på Adams omedelbara inflytande på Ericus Olai. I stället undersökte Munch hur Adams uppgifter hade bearbetats (och delvis förvanskats) av författaren till Prosaiska krönikan och därefter av andra svenska krönikeskrivare, bland andra Ericus Olai.⁶ Resultaten av Munchs studie användes vidare av de svenska forskarna Gustav Löw och Ella Nyrin-Heuman.

Gustav Löw var den som tog nästa steg framåt. I allmänhet underströk han att Ericus Olai hade följt Prosaiska krönikan. Samtidigt påpekade Löw dock att hans berättelse i vissa fall avvek från den ovannämnda skriften. Angående tiden för hednaprästens omvändelse demonstrerade Löw att Ericus Olai förkastade Prosaiska krönikans uppgifter. I stället uttryckte Ericus Olai samma mening som Adam av Bremen. Löw konstaterade också att Ericus Olais beskrivning av guden Tor utelämnade Prosaiska krönikans påstående att denna gud tecknades som sittande i en "karlavagn". Då denna detalj saknades även hos Adam av Bremen kan vi fastslå att Löw också i detta fall *de facto* framhöll Ericus Olais nära relation till Adam av Bremen.

Ganska lång tid förflöt sedan innan Ella Nyrin-Heuman gav sin syn

4. *Scriptores rerum svecicarum* (SRS) (Uppsala 1828) II, s. 5–6, 25.

5. Peter Andreas Munch, "Om kilderne til Sveriges historie i den førkristelige tid", i *Annaler for nordisk oldkyndighed og historie* (Köpenhamn 1858) s. 337.

6. Munch (1858) s. 325–326.

på saken. Under 1940-talet, när Nyrin-Heuman skrev sin avhandling om Ericus Olai, var den historisk-kritiska skolan med huvudsäte i Lund mycket inflytelserik i Nordens historiska och filologiska forskning. Nyrin-Heuman delade sin samtids generella skepsis mot berättande källor och förhöll sig kritisk till Ericus Olais verk. Bland annat betonade hon att Ericus Olais krönika var sekundär i förhållande till Prosaiska krönikan. Nyrin-Heuman var övertygad om att Ericus Olai inte hade lånat något väsentligt material från Adam av Bremen:

Sakliga lån från Adam av Bremen [...] kunna icke påvisas hos E[ricus] O[lai]. Detta framstår bl.a. av en jämförelse mellan de partier hos båda författarna, där samma ämne behandlas: beskrivningen av avgudatemplet i Uppsala och av vissa offerbruk hos svearna [...] och berättelsen om en hednisk prästs återfående av sin syn genom omvändelse till kristendomen [...] E[ricus] O[lai] hämtar för dessa båda partier endast indirekt stoff från Adam av Bremen, eftersom han som direkt källa för dessa berättelser använder den på svenska avfattade Prosaiska krönikan, vilken han [...] tämligen ordagrant återger.⁷

Samtidigt pekade Nyrin-Heuman dock på ett direkt inflytande från Adam av Bremen:

Emellertid finnas [...] vissa fraser hos Ericus Olai, vilka tyda på direkt påverkan från Adam [...]⁸

I sin monografi specificerade Nyrin-Heuman vilka fraser hon menade. Till exempel berättar Adam av Bremen i sin bok om en högtid som var gemensam för svearnas alla trakter (*omnium [...] provintiarum sollempnitas*). Även Ericus Olai omtalar denna högtid och använder samma uttryck (*solennitas [...] omnium provinciarum*). Adam vet att berätta att svearna brukade blidka sina gudar med offerdjurens blod: *quorum sanguine deos placari mos est*. Ericus Olai använder återigen samma formulering: *quorum sanguine deos placabant*. Adam hävdar att man hängde djurens lik i lunden nära templet (*corpora autem suspenduntur in lucum, qui proximus est templo*). Än en gång säger Ericus exakt samma sak: *corpora vero in luco quodam proximo suspendebant*.⁹

7. Nyrin-Heuman (1944) s. 35–41. Nyrin-Heuman anslöt sig i denna fråga till Löw (1908); s. 36, not 49.

8. Nyrin-Heuman (1944) s. 41.

9. Nyrin-Heuman (1944) s. 36–41.

De flesta av de angivna parallellerna verkar övertygande. Problemet är dock att några av dem skulle kunna vara resultatet av ett sammanträffande: författarna använder samma uttryck när de talade om samma saker. Detta kan illustreras med följande exempel: Hos Adam av Bremen frågar jungfru Maria hednaprästen om han vill tro på hennes son (*in filium eius credere*). Hos Ericus Olai använder guds moder samma uttryck: *filius meus [...] in eum [...] credere*. Det är dock inte uteslutet att Ericus Olais fras är en baklängesöversättning från Prosaiska krönikans yngre fornsvenska: "wil thu tro a min son".

I sin huvuduppfattning – att Ericus Olais viktigaste källa när det gäller berättelsen om hednatemplet och hednaprästen var Prosaiska krönikan – stod Nyrin-Heuman ganska nära sina föregångare, Löw, Munch och utgivarna av *Scriptores rerum svecicarum*. Det var kanske denna omständighet som Gerhard Bendz, som recenserade Nyrin-Heumans monografi i *Scandia*, syftade på när han hävdade att bokens kapitel om Ericus Olai och Adam av Bremen "innehöll föga nytt".¹⁰

I detta påstående hade recensenten dock inte rätt. Nyrin-Heumans stora förtjänst var att hon ställde frågan om huruvida det fanns ett direkt samband mellan Adam av Bremens krönika och Ericus Olais skrift samt att hon pekade på konkreta paralleller mellan dessa två skrifter. Just detta resultat av Nyrin-Heumans undersökning kom att fånga senare forskares uppmärksamhet, eftersom det var intressant för specialisterna att få veta att Ericus Olai hade använt en så pass gammal källa som Adam av Bremens krönika.¹¹

Särskilt Ernst Nygren, författaren till den biografiska artikeln om Ericus Olai i *Svenskt biografiskt lexikon* (1953) inspirerades av idén att Ericus Olai hade läst Adam av Bremens skrift. Nygren hävdade till och med att Ericus Olais beskrivning av Uppsalatemplet sannolikt byggde just på Adam av Bremens verk och *inte* på utdraget i Prosaiska krönikan.¹² Nygren underbyggde tyvärr inte detta påstående med några argument, men han förde i alla fall fram förslaget att Ericus Olais bekantskap med

10. Bendz, (recension av) E. Nyrin-Heuman, Källkritiska [...] studier till Ericus Olais *Chronica Gothorum*, *Scandia* 16 (1944) s. 112.

11. Jfr Sverker Arnoldsson, *Ericus Olai och periodindelningen i Sveriges historia* (Göteborg 1953) s. 6: "Av de medeltida krönikörer, som Ericus Olai använt, är Adam av Bremen den äldste. Ericus' kännedom om honom är väl styrkt genom en jämförelse mellan vissa notiser i Adams hamburgska kyrkohistoria och Ericus' *Chronica regni gothorum*, företagen av Ella Nyrin-Heuman."

12. Nygren (1953) s. 225.

Adam av Bremen kunde ha varit djupare än man tidigare hade trott.

Andra forskare som berörde problemet om förhållandet mellan Adam av Bremen och Ericus Olai uttryckte sig mer försiktigt. De accepterade Nyrin-Heumans argument och pekade både på paralleller mellan Adam och Ericus och på likheter mellan Ericus Olais verk och Prosaiska krönikan.¹³

Vi kan alltså konstatera att det råder en viss oenighet och obestämthet kring frågan om relationen mellan Adams och Eriks skrifter. Därför är det nyttigt och lockande att studera frågan vidare - inte bara med fokus på språkliga överensstämmelser utan även med uppmärksamheten riktad mot paralleller i innehållet. Om vi hittar uppgifter som finns hos både Adam av Bremen och Ericus Olai men som saknas i Prosaiska krönikan, är detta ett övertygande bevis för att Adams skrift har påverkat Ericus Olais krönika, inte bara genom Prosaiska krönikan utan också på ett direkt sätt.¹⁴

Beskrivningen av Uppsala tempel

Det första avsnittet som i denna kontext förtjänar uppmärksamhet är beskrivningen av Uppsala hednatempel och den avgudadyrkan som ägde rum där. Det finns både likheter och variationer mellan berättelserna om detta tempel i de tre källorna.¹⁵ Samtliga tre krönikeförfattare börjar sina berättelser med en slags introduktion. I Uppsala, säger de, stod ett förgyllt tempel med statyer av tre gudar: Tor, Oden och Frej:

13. Se Josef Svennung, *Från senantik och medeltid I* (Lund 1969) s. 116–119; Kurt Johannesson, "Adam och hednatemplet i Uppsala", i Adam av Bremen, *Historien om Hamburgstiftet*, övers. av Emanuel Svenberg (Stockholm 1984) s. 406, not 13.

14. Ericus Olais krönika citeras här enligt den moderna kritiska utgåvan: Ella Heuman & Jan Öberg (utg.), Ericus Olai, *Chronica regni gothorum I* (Stockholm 1993). Av de befintliga utgåvorna av Adam av Bremens *Gesta pontificum* har jag använt Bernhard Schmeidler (utg.), Adam von Bremen, *Hamburgische Kirchengeschichte* (Hannover & Leipzig 1917). Schmeidlers teori vad gäller förhållandet mellan handskrifter har kritiserats av Anne Katrine Gade Kristensen, *Studien zur Adam von Bremens Überlieferung* (Köpenhamn 1975), men Schmeidlers edition av Adams krönika anses vara den bästa utgåvan av denna skrift. Texten till Prosaiska krönikan har jag hämtat från *Scriptores rerum svecicarum* (SRS) (Uppsala 1818) I. Vid omarbetningen av min artikel kontrollerade jag mina citat med hjälp av G. E. Klemmings utgåva: Gustaf Edvard Klemming (utg.), *Småstycken på fornsvenska* (Stockholm 1868).

15. Överensstämmelser mellan Adam av Bremens skrift och Ericus Olais krönika som Ella Nyrin-Heuman har noterat är kursiverade i den här artikeln, medan parallellerna som har upptäckts av andra författare markeras med fetstil. Om hänvisning till upphovsmannen saknas betyder detta att det handlar om egna iakttagelser av författaren till denna artikel.

ADAM AV BREMEN

Nobilissimum illa gens
templum habet, quod Ubsola
 dicitur, non longe positum
 ab Sictona civitate. In hoc
 templo, quod totum ex auro
 paratum est, statuas trium
 deorum veneratur populus,
ita ut potentissimus eorum
Thor in medio solium
habeat triclinio; hinc et inde
 locum possident Wodan et
 Fricco.¹⁶

PROSAISKA KRÖNIKAN

[...] ther war ther affguda
 mönster, och ther war alt
 förgylt Och thz stodh vppa
 dombergith som nu star
 vpsala domkirkiaë j thz sama
 monstret hedrade the tree
 gudha¹⁷

ERICUS OLAI

Erat in monte prefato
templum mirificum multa
 ambicione constructum, auro
 tectum, in quo trium deorum
 erecte ymagine habebantur,
 quorum hec erat nomina:
 Thoor, Odhin, Ffrigh, col-
lateraliter quidem in triclinio
collocati [...]¹⁸

Vidare beskrivs Tor, den störste guden, som härskade i luften och styrde över vädret:

ADAM AV BREMEN

Quorum significationes
 eiusmodi sunt: 'Thor',
 inquit, presidet in aere,
 qui tonitrus et fulmina,
 ventos ymbresque, serena et
 fruges gubernat [...]
 Thor autem **cum sceptro**
 Iovem simulare videtur.¹⁹

PROSAISKA KRÖNIKAN

[...] then ene stodh mith j
 millan och kalladis toor.
 then hiollo the före theres
 största gudh och högxsta.
 Och hedradhe honom före
 torfftelighan wæderlek
 at han skulde giffua them
 alla handa frwkt och
 förtaga them ljwngheld
 och tordenslagh storm
 och för harda haghel eller
 regnskura. hans belete war
 giort som eth nakit barn
 och sath oppa karlawagnen
 och VII stjernor hade han
 j hende och han hedrades
 om torsdaghen och kallades
 then daghen æpter honom.²⁰

ERICUS OLAI

[...] sed Thoor tamquam
 potentissimus et summus
 deorum in medio et aliis alcior
 residebat, ymagine pueri nudi
 dextera quidem **sceptrum**,
 sinistra vero VII stellas
 preferentis, insignis. Hos tres
 deos Sueorum populus mira
 affectione venerabatur sed
 diversa ratione singulos: nam
 pro pluua et aura necessaria
 inuocabant Thoor tamquam
 potentem in sublimi, cuius
 eciam patrocinio se sperabant
 ab incomodis impressionum
 nociuarum, vtputa a tonitruo,
 tempestatibus, fulmine, gran-
 dine, conseruari; cui singulis
 ebdomadis quintis feriis per
 sibi deputatos sacerdotes sacri-
 ficia offerebant, a quo eciam
 dies illa dicta est toorsdagher.²¹

16. Schmeidler (1917) s. 257–258.

17. SRS (1818) I:I, s. 242.

18. Heuman & Öberg I (1993) s. 25.

19. Schmeidler (1917) s. 258–259.

20. SRS (1818) I:I, s. 242.

21. Heuman & Öberg I (1993) s. 25.

Oden, i sin tur, uppträder som krigarnas gud i de tre krönikorna. Ericus Olai beskriver honom även som fredens gud:

ADAM AV BREMEN

Alter Wodan, id est furor, bella gerit hominiquè ministrat virtutem contra inimicos...
Wodanem vero sculpunt armatum, sicut nostri Martem solent [...]²²

PROSAISKA KRÖNIKAN

Annar heet oden honom hedrade the om odensdagen at han skulle hielpa them j stridom oc kampom och kallade then daghen æpter honom odensdagh.²³

ERICUS OLAI

Secundum vero, scilicet Odhin, pro danda et conseruanda eis pace et vita tranquilla colebant; quem eciam contra hostes pugnaturi pro victoria inuocabant.²⁴

Därefter kommer uppgifterna om Frej (Frikko), som var fredens, de köttsliga lustarnas och fruktbarhetens gud:

ADAM AV BREMEN

Tercius est Fricco, pacem voluptatemque largiens mortalibus. Cuius etiam simulacrum fingunt cum ingenti priapo.²⁵

PROSAISKA KRÖNIKAN

Then tridie thera gudh han heet frigh honom hedrade the om fredaghen at han skulle giffwa them fridh kötligan lustha och mangh barn.²⁶

ERICUS OLAI

Tercium quoque, scilicet Frygh, pro fertilitate et abundantia frugum et fructuum terre, hominum et iumentorum honorabant et assidue venerabantur.²⁷

Varje gud hade vidare sina särskilda präster:

ADAM AV BREMEN

Colunt et deos ex hominibus factos, quos pro ingentibus factis immortalitate donant [...]
Omnibus itaque diis suis attributos habent sacerdotes, qui sacrificia populi offerant. Si pestis et fames imminet, Thor ydolo lybatur, si bellum, Wodani, si nuptiae celebrandae sunt, Fricconi.²⁸

PROSAISKA KRÖNIKAN

Ther waro preste wigde och tilskikkade som skulle tagha folksens offer och offra thz frandelis hwar prester syndherliga sinom gudh. Naar krankdomb eller oaar komo offrade the toor, nar the drogo til stridh eller ingo til kampæ offrade the oden Hwilken som brwlöpp wilde göra tha offrade the frigh.²⁹

ERICUS OLAI

Singulis autem horum trium deputati fuerunt in suo ordine sacerdotes, qui oblationes et sacrificia populi presentarent et continue seruirent in ritu et sacrificiis huius templi.³⁰

22. Schmeidler (1917) s. 258.

23. SRS (1818) I:I, s. 242.

24. Heuman & Öberg I (1993) s. 25.

25. Schmeidler (1917) s. 258.

26. SRS (1818) I:I, s. 242.

27. Heuman & Öberg I (1993) s. 25.

28. Schmeidler (1917) s. 259.

29. SRS (1818) I:I s. 242.

30. Heuman & Öberg I (1993) s. 25.

Varje nionde år firade svearna en allmän högtid i Uppsala:

ADAM AV BREMEN

Solet quoque post novem annos communis *omnium Sueoniae provintiarum sollemnitas* in Ubsola celebrari. Ad quam videlicet sollemnitatem nulli prestatur immunitas. Reges et populi, omnes et singuli sua dona transmittunt ad Ubsolam, et, quod omni pena crudelius est, illi, qui iam induerunt christianitatem, ab illis se redimunt ceremoniis.³¹

PROSAISKA KRÖNIKAN

Hwart nyonde aarsmoth hade the ther ena swnderlika samquemdh swa at konunghen och alt mena folkit aff allom swerikis landzskapom skulle tha ther wara widh thz monstrith och enghin loffwande war fra the högtidh³²

ERICUS OLAI

Preter hec autem instituta fuerat quedam *sollemnitas* generalis de nouennio in nouennium exactissime celebranda, ad quam omnis multitudo *omnium prouinciarum* Gotice nationis venire et donaria tenebatur offerre [...]³³

Vid högtiden offrade man blodet från levande kreatur till gudarna:

ADAM AV BREMEN

Sacrificium itaque tale est: ex omni animante, quod masculinum est, novem capita offeruntur, *quorum sanguine deos placari* mos est.³⁴

PROSAISKA KRÖNIKAN

Tha skulle the offra the ras gudom IX liffwande hoffwodh thz skulle alt wara manköns oc dræpas. mz blodin skulle the blidka gudhana [...]³⁵

ERICUS OLAI

quando et viua offerebantur sacrificia de hominibus et brutis, *quorum sanguine deos placabant* [...]³⁶

Kropparna hängde man nära templet, i en lund där varje kvist ansågs vara helig:

ADAM AV BREMEN

Corpora autem suspenduntur in lucum, qui proximus est templo. Is enim lucus tam sacer est gentilibus, ut singulae *arbores* eius ex morte vel tabo *immolatorum diuinæ credantur*.³⁷

PROSAISKA KRÖNIKAN

[...] och kroppana hengdes j en lithen lwndh nær mönstret. ther nw bonda kirkian staar j vpsala hwar then qwist j then lwnden war trode the helgan wara.³⁸

ERICUS OLAI

[...] *corpora vero in luco quodam proximo suspendebant*, putantes arbores ipsas *ex morte immolatorum diuinæ* et sacras, quibus idcirco plurimum deferebant.³⁹

31. Schmeidler (1917) s. 259.

32. SRS (1818) I:I s. 242.

33. Heuman & Öberg I (1993) s. 25.

34. Schmeidler (1917) s. 259–260.

35. SRS (1818) I:I, s. 242.

36. Heuman & Öberg I (1993) s. 25.

37. Schmeidler (1917) s. 260.

38. SRS (1818) I:I s. 242.

39. Heuman & Öberg I (1993) s. 25.

Den här parallellställningen illustrerar ännu en gång Ericus Olais starka beroende av Prosaiska krönikan. Med undantag av några liknande uttryck har Ericus Olais ordförråd och syntax lite gemensamt med språket hos Adam av Bremen. I stället följer Ericus berättelsen i Prosaiska krönikan och traderar en del av dess felaktiga uppgifter, bland annat att guden Tor skulle ha avbildats som en yngling med sju stjärnor i sin hand.⁴⁰

Det finns emellertid i Ericus Olais berättelse även avvikelser från Prosaiska krönikan och ställen där Ericus meningar ligger närmare Adam av Bremens text. Trots Nyrin-Heumans påstående om frånvaron av sakliga lån från Adam av Bremen hos Ericus Olai, kan vi konstatera att vissa direkta lån från den Adam spelar en viktig roll i Ericus Olais text. Till dessa lån hör den senare författarens notis om ett "triclinium", och uppgiften att Tor hade en spira i sin hand.⁴¹ Av samma art är, som Löw noterade, utelämnandet av uppgiften om "Karlavagnen". Genom dessa ändringar har Ericus Olai lagt sin berättelse närmare Adam av Bremens text samt rättat ett fel i Prosaiska krönikan.²

En annan intressant parallell mellan Ericus och Adam finner vi i beskrivningen av Oden. Ericus Olai har även här följt "Prosaiska krönikan" och bland annat förvanskat dess uppgift om att Oden skulle hjälpa "i stridom". Förmodligen läste Ericus "i stridom" som "i fridom" och presenterade därför Oden som fredens gud, vilket han inte var.⁴² Men han anförde också den verkliga innebörden: att Oden var krigets gud, och här ligger han ganska nära Adams text: liksom Adam av Bremen skriver Ericus Olai att människor dyrkade Oden för att få hjälp i kampen *mot fiender*.³

40. Jfr ovan, s. 2, 8–9. Det var Munch som först påvisade att uppgiften om "sju stjärnor" förmodligen tillkom som en feltolkning av Adams fras "Thor autem cum sceptro Iovem simulare videtur". En svensk författare från senmedeltiden läste namnet "Iovem" ("Jupiter") som "juvenem" (yngling, barn) och "sceptro" (spira) som "Septentrio", d.v.s. de sju stora stjärnorna i Karlavagnens stjärnbild. Se Munch (1858) s. 326; Löw (1908) s. 14; Nyrin-Heuman (1944) s. 41; Svennung (1969) d. II, s. 117.

41. Med "spiran" menade Adam av Bremen kanske Tors hammare. Jfr Folke Ström, *Nordisk hedendom: Tro och sed i förkristen tid* (Göteborg 1985) s. 122.

42. I nordisk mytologi framträder Oden som härskare, krigare, magiker och skald. Jfr Jan de Vries, *Altgermanische Religionsgeschichte* II (Berlin 1957) s. 27–106; Anne Holtmark, *Norrøn mytologi: Tro och myter i vikingtida* (Oslo 1989) s. 31, 82; Ström (1985) s. 106–120. Det är inte underligt att Ericus Olais stora efterföljare, reformatorn och historikern Olaus Petri, i sin krönika inte återopade Ericus Olais beskrivning av Oden som fredens gud. Se Olaus Petri, *Samlade skrifter* (vidare OPSS), bd IV (Uppsala 1917) s. 11.

Historien om hednaprästens botande.

Längre fram i krönikorna läser vi historien om den underliga omvändelsen av en hednisk präst. Han blev blind, sägs det, när han blotade åt avgudarna i Uppsala, och han förstod att det var för att han hade tjänat hedniska gudar. Natten därefter såg han jungfru Maria i sömnen. Hon lovade att han skulle få sin syn tillbaka om han blev kristen. Så blev det också: prästen lät omvända sig och blev botad. Han började vandra omkring och berätta om den underliga händelsen och på så sätt övertygade han människor om att de skulle tro på den kristna guden. Händelsen, sägs det i krönikorna, ledde också till att utländska missionärer sändes till Sverige.

I Adams krönika kommer denna historia strax efter beskrivningen av Uppsalatemplet. I Prosaiska krönikan och i *Chronica regni gothorum* återges den däremot utan samband med templets beskrivning. Men beträffande innehållet ligger alla de tre versionerna av legenden om prästen varandra nära.

Det berättas i inledningen att hednaprästen blev blind när han blotade i Uppsala. Enligt Adam och Prosaiska krönikan förstod han att detta hade hänt för att han hade försmått den kristna guden. Enligt Prosaiska krönikan och Ericus Olai ägde händelsen rum i konungens och folkets närvaro, och gjorde ett stort intryck på de närvarande; prästen leddes hem.

ADAM AV BREMEN

Quidam e sacerdotibus, qui ad Ubsolam demonibus astare solebat, nequicquam iuvantibus diis factus est cecus. Cumque vir sapiens infortunium orbitatis suae culturae ydolorum imputaret, quam supersticiose venerans potentissimum deum christianorum offensus videretur[...]⁴³

PROSAISKA KRÖNIKAN

[...] kom swa til at en af prestenæ som hwar dagh tiene affguden i vpsala som han stodh j største tienist för sith affgudh j konung stänkils nærwara tha wart han blindher. Och sidhan synthes prestenom thy wara blinder worden at han hade wredan giort ih:m x:m högxta gudh som cristne men trode vppaa. Konunghen och alle the ther nær waro sagho huru prestin wort bradelika blindher och vndrade ther mykit vppaa, prestin leth ledha sith heem i sith hws.⁴⁴

ERICUS OLAI

Cum enim sacerdos quidam ydolorum in presencia regis et multitudinis populi ex more sacrificia obtulisset, subito cecus effectus omnium presencium animos conuertit in stuporem. Prostratus igitur diis quos coluit et multimode eorum implorans suffragia nec aliquid remedii asecutus – digitus enim Dei erat ibi – manibus suorum abducitur et in domum habitacionis sue recipitur nichil videns.⁴⁵

43. Schmeidler (1917) s. 260.

44. SRS (1818) I:I, s. 244.

45. Heuman & Öberg I (1993) s. 46.

Samma natt såg prästen en mycket skön jungfru – Maria, guds moder – som frågade honom om han ville sluta blota till avgudarna och börja tro på Jesus Kristus: då skulle han få sin syn tillbaka. Prästen svarade med glädje ja.

ADAM AV BREMEN

ecce ipsa nocte apparuit sibi virgo decora nimis, interrogans, *si in filium eius credere* maluerit; fore, ut visum reciperet abiectis, quae ante colebat, simulacris. Tunc ille, qui nihil ardui rennueret subeundum pro hoc dono, ita se facere laetus spondidit.⁴⁶

PROSAISKA KRÖNIKAN

Om natten aæpter j sömpnen teddis honom maria gudz modher oc sagde til han wil thw tro a min son som ih:m x:m crisna manna gudh oc öffwergiffua then affgudh tha wil jach giffua tik thina syn j gen presthin swarade swa gerna vilia göra och gladdis mykit aff thy.⁴⁷

ERICUS OLAI

Cum igitur nocte sequenti se sopori dedisset, mater illa clemencie, mater Domini misericordiarum misere laboranti apparuit, taliter cum allocuta: "Iuste tibi quod pateris noueris accidisse, qui Dominum Maiestatis abieceras, seruicium sibi debitum ydolis impendendo. Hic est Iesus Christus, *filius meus* et Deus Cristianorum. Nunc ergo, si sanari desideras, *in eum te credere* uelle promittas et fidem eius firma mente conserues". Promittit ille [...]⁴⁸

Jungfru Maria lovade – enligt Adam och Prosaiska krönikan – att staden Uppsala skulle hedras i hennes namn. Prästen blev botad och började omvända folket till den kristna tron.

ADAM AV BREMEN

Ad haec virgo: 'Scito', inquit, certissime hunc locum, ubi nunc tantus innocentum sanguis effunditur, in meo proxime dedicandum honore. In qua re ne tibi aliqua signa dubietatis remaneant, in nomine Christi, qui est filius meus, *tu recipe lumen oculorum tuorum*'. Mox ille recepto lumine credidit, *pertransiensque totas in circuitu regiones* facile paganis fidem *persuasit*, ut crederent in eum, qui se cecum illuminauit.⁴⁹

PROSAISKA KRÖNIKAN

Sidhan sagde iomfru maria gudz modher til hans. thw skalt witha för santh at j thenne stadhin som nw tola swa oskiæligen dödh han skal æn wigias j min hedr och ther til at thw thes heldhr thz tror. tha giffwer jach thina syn och both j gen j nampn ih:u xsti som ær min son. Tagher sigh prestin böther och foor om alla bygdher och predicade huru honom war widherfarith och radde alla hedningana at tro a then gudh som honom gaff sina syn j gen.⁵⁰

ERICUS OLAI

et lumen oculorum recepit moxque consurgens *pertransit omnem in circuitu regionem*, rem erga se gestam ex ordine narrans et efficaci sermone *persuadens*, vt spreta cultura deorum omnes se conuenterent ad Deum Christianorum. Vnde ceperunt iam populi Deum Cristianorum forcioerem clamare et diis aliis clemencioerem, vtputa qui in necessitatibus auxilium ferret, aliis diis sepe fallentibus et vel non uolentibus aut non ualentibus suffragari.⁵¹

46. Schmeidler (1917) s. 260–261.

47. SRS (1818) I:I, s. 244.

48. Heuman & Öberg I (1993) s. 46.

49. Schmeidler (1917) s. 261.

50. SRS (1818) I:I, s. 244.

51. Heuman & Öberg I (1993) s. 46.

Trots skillnaderna vad gäller språk och stil är det faktiskt samma historia som de tre författarna berättar. Författaren till Prosaiska krönikan har dock gjort några ändringar genom att placera kungen i centrum och genom att, ännu starkare än Adam, betona det underliga i historien. Ericus Olai understryker i sin tur att det var Guds hemliga avsikt att den hedniska prästens blev blind. Denna tonvikt var naturlig för Ericus i egenskap av kanik och dessutom mystiker.

Skillnader förekommer dock i två viktiga detaljer. Den första består av Ericus Olais försök att klargöra under vilken kungs regering historien utspelade sig. Ett av de angivna alternativen stämmer med berättelsen hos Adam. Den andra skillnaden gäller frågan om vem som tog initiativet att sända missionärerna till Sverige?

ADAM AV BREMEN

Quibus miraculorum causis
impellentibus statim noster
metropolitanus [...] ordinavit
in illas partes Adalwardum
iuniorem, de Bremensi
choro assumptum, virum
litteris et morum probitate
fulgentem.⁵²

PROSAISKA KRÖNIKAN

Sidan sende hin milde
konungh stenkil til sanctum
ansgarium som tha war
erchebiscopp j hamborgh
bidiande honom senda sigh
nagan then som kwnde
wndherwisa them huru the
skulle tro a ihm x:m och loth
honom forstaa thz iærtekne
som sketh war Tha sende
s:tus ansgarius thwa manliga
och mykit wellerda cloka
men til konungh stenkil och
giorde them bada til biscopta
Een heth adelwardh och
annar staffan⁵³

ERICUS OLAI

Hoc rumore percepto
metropolitanus Bremensis
vel rogatus a rege
Stenkilo per nuncios
sollempnes intermedios uel
modu proprio et salutis
animarum intuitu, misit
ad regem Stenkilum duos
episcopos Adaluardum et
Stephanum, viros doctos et
gracia predicacionis insignes
[...]⁵⁴

Man kan notera att i vissa avseenden föredrog Ericus Olai Prosaiska krönikans version. Han talar om två predikare – Adalvard och Staffan – och inte bara om Adalvard, som Adam av Bremen gör. Men angående vissa viktiga detaljer ligger Ericus närmare Adam av Bremens version. Han anger två möjliga orsaker till missionärernas kallelse: antingen kom de på kungens begäran (som det står i Prosaiska krönikan), eller så var det ärkebiskopen av Bremen som sände dem på eget initiativ. Den sistnämnda förklaringen stämmer överens med Adam av Bremens uppfatt-

52. Schmeidler (1917) s. 261.

53. SRS (1818) I:1, s. 244.

54. Heuman & Öberg I (1993) s. 47.

ning. Dessutom talar Ericus om Bremens kyrka, medan det i Prosaiska krönikan handlar om Hamburg.

Dessa skillnader mellan Prosaiska krönikan och *Chronica regni gotthorum* noterades redan av Olaus Petri:

Epter Eric Seghersääl wardt hans son konung, then somblige kalla Eric årsäle, Men almenneliga kallas han, hin milde konung Stenkil. Han hade bodh (som en part meena) til biscoppen i Hamborg eller Bremen, och begierade noghra predikare hijt in i landet [...] ⁵⁵⁴

Olaus Petri använde i detta fall Ericus Olais verk och Prosaiska krönikan. Han kände inte till Adam av Bremens krönika. Men han lade märke till nyanserna som faktiskt var en följd av Ericus Olais arbete med denna skrift.

Ericus Olais användning av Adam av Bremens övriga uppgifter

Förutom berättelsen om Uppsala hednatempel och hednaprästens bo-tande innehåller Adam av Bremens text andra uppgifter som gäller Sveriges historia. Om Ericus Olai var bekant med Adams text i dess helhet, så skulle det varit naturligt för honom att använda dessa uppgifter. Det finns dock inte några tydliga spår av att Adams böcker I–III har använts i Ericus Olais krönika, även om det finns några uppgifter i Ericus Olais text som överensstämmer med Adams berättelse.

Detta framgår tydligt redan vid en jämförelse mellan Ericus Olais krönika och Adams bok I. En betydande del av denna bok handlar om Ansgars mission i Sverige och bygger på Ansgars helgonlegend, som enligt den allmänna uppfattningen skrevs av Ansgars efterföljare, Rimbert. Adams berättelse om Ansgar är mycket kortare än Rimberts, men likväl ganska innehållsrik.

I Adams bok I berättas det om hur Ansgar kom till Birka, hur han mottogs av kung Björn och hur han förkunnade den kristna tron och omvände flera människor – bland andra Birkas ståthållare Herigar.⁵⁶⁵

Någon detaljerad redovisning för denna berättelse finns dock inte i Ericus Olais krönika. I stället finns det tre korta och enkla anmärkningar om Ansgars mission. Det sägs Ericus bok VII, kapitel 57, att kung Björn

55. OPSS IV, s. 36–37.

56. Schmeidler (1917) s. 20–38.

tycks ha regerat under den tid då den helige Ansgar predikade i Sverige och omvände Herigar och flera andra.⁵⁷⁶ Detta hände, enligt Ericus Olai, år 845.⁵⁸⁷ I det andra avsnittet (IX:12) nämns att några invånare i Sverige omvändes till den kristna tron omkring år 845.⁵⁹⁸ Det tredje avsnittet handlar om Ansgars mission i Danmark. Det sägs där att danskarnas kung Erik blev omvänd av den helige Ansgar.⁶⁰⁹

Anmärkningarna om Ansgars mission i Ericus Olais krönika är av en sådan karaktär att det är omöjligt att avgöra exakt vilken källa Ericus Olai har använt – Adams verk, Ansgars levnad eller någon annan text. Det står i alla fall klart att Ericus inte visade något större intresse för Ansgars mission. Uppgifterna om Ansgar intar inte någon självständig plats i hans krönika utan omnämns bara i samband med andra ämnen.

Det är dock märkvärdigt att Ericus Olai, angående frågan om vilken kung som regerade under Ansgars första mission, föredrar uppgifter från utländska källor – Rimberts och Adams verk – framför det som påstås i den inhemska källan, alltså Prosaiska krönikan. Rimbert och Adam hävdade att Ansgar hade mottagits av kung Björn, medan författaren till Prosaiska krönikan menade att det var kung Stenkil. Ericus Olai följde den utländska traditionen.

Så var dock inte fallet med problemet som rör dateringen av Ansgars ankomst till Sverige. Enligt Ansgars helgonlegend och Adams krönika anlände han i början av 830-talet, men enligt Ericus Olai var det år 845. Denna datering hade ingenting att göra med Adams och Rimberts skrifter, utan påträffas i stället i svenska källor: i Eskillegenden och annalnotiserna.⁶¹⁰

Frågan om Ericus Olais användning av uppgifterna i Adams bok I är alltså ganska oklar. Även om Ericus kände till denna del av Adams verk, använde han den i så fall bara som en sekundär källa vars innehåll han behandlade ganska fritt.

Uppgifterna om Norden kan även ha hämtats från Adams bok II och III, som också innehöll berättelser om nordmännen. Men inte heller i det

57. Heuman & Öberg I (1993) s. 45.

58. "Bero igitur prefatus creditur regnasse in Byrkö eo tempore, quo ibi predicauit Ansgarius et conuertit Erigarium cum multis aliis anno Domini octigentesimo XLV.;" Heuman & Öberg I (1993) s. 45.

59. Heuman & Öberg I (1993) s. 50.

60. Heuman & Öberg I (1993) s. 51.

61. Se SRS (1858) II:I, s. 391, samt Göte Paulsson (utg.), *Annales Suecici medii aevi* (Lund 1974) s. 374.

fallet kan man se något tydligt direkt samband mellan Adam och Ericus. Det finns dock inga bevis för att Ericus inte alls kände till uppgifterna från Adams böcker II–III.

Ett exempel på en sådan oklarhet är berättelsen om Norges kung Olov Tryggveson. Ericus Olais uppfattning om denna kung – *solo nomine Cristianus* (kristen endast till benämning)⁶² – stämmer i princip överens med Adams uppgifter rörande Olov Tryggveson,⁶³ men kan också ha sitt ursprung i någon annan källa, exempelvis den anonyma skriften *Historia Norvegiae*, eller i Ericus Olais politiska inställning, då han ville berömma Sverige och kung Olof Skötkonung på bekostnad av Norge och kung Olov Tryggveson.¹²

Ericus Olai anger i alla fall uppgifter om Olov Tryggvesons dop. Han skriver att kung Olov döptes av den engelske missionären Bernhard.⁶⁴ Uppgiften stämmer delvis överens med Adams berättelse (där Bernhard nämns bland de fyra missionärer som kom att döpa Olov)⁶⁵, men har lånats från en annan författare, Saxo Grammaticus, vars krönika Ericus kände till i dess förkortade version, den så kallade *Compendium Saxonis*.⁶⁶^{13 1415}

I detta sammanhang framför Ericus Olai ännu en uppgift från *Compendium Saxonis* – att missionären Bernhard även döpte Sveriges kung Olof Skötkonung och kallade honom för Jakob. Parallellt ger Ericus även uttryck för en avvikande mening: att det var Olof Skötkonungs son Amund (Anund) som kallades för Jakob.⁶⁷ Den sistnämnda uppgiften stämmer överens med Adams berättelse, men kan likaväl vara hämtad från en svensk kungalängd, som är en senare källa.⁶⁸¹⁷

Den berättelse om Olof Skötkonung som vi finner hos Ericus Olai avviker för övrigt väsentligt från Adams berättelse om denne kung. Här återges inte Adams uppgifter om att Olof Skötkonung misslyckades med att förmå folket i Uppland att anamma den kristna tron och i stället införde kristendomen i Västergötland, där han grundade biskopsdömet i

62. Heuman & Öberg I (1993) s. 49, 51.

63. Adam skrev att det fanns olika meningar i frågan om Olov Tryggvasons religion, men att alla var ense om att denna kung fortsatte att ha stark tilltro till magi och trolldom även efter att han hade blivit döpt. Se Schmeidler (1917) s. 100–101.

64. Heuman & Öberg I (1993) s. 49, 51.

65. Jfr Schmeidler (1917), s. 117–118.

66. Jfr Heuman & Öberg I (1993) s. 49; II (1993), s. 42.

67. Heuman & Öberg I (1993) s. 49.

68. Se Heuman & Öberg II (1993) s. 42.

Skara.⁶⁹ Ericus Olai diskuterar dock tiden för Olofs dop och lyckas bevisa att datumen som anges i en rad svenska källor (1108 i stället för 1008) är fullständigt orimliga.⁷⁰¹⁸¹⁹

I Adams böcker II–III berättas det också om flera andra missionärer som predikade i Sverige, bland annat en engelsman vid namn Wolfred och den schismatiska biskopen Osmund (vars gåtfulla personlighet har diskuterats ivrigt av moderna historiker).⁷¹ Dessa berättelser kan ha varit aktuella även för Ericus Olai, då han ägnade stor uppmärksamhet åt Sveriges kyrkohistoria. Emellertid finns det inte något tecken på att Ericus var bekant med historierna om Wolfred och Osmund.²⁰

Av det sagda framgår det att inte heller Adams böcker II–III spelade någon viktig roll i Ericus Olais *Chronica regni gothorum* och kanske inte alls användes vid dess författande.

Något annorlunda står det till med Ericus Olais användning av uppgifterna från Adams bok IV, "Beskrivningen av de nordiska öarna". De båda texter som har analyserats ovan – om Uppsala tempel och om hednaprästens botande – ingår just i bok IV i Adams skrift. Dessutom finns där ännu ett avsnitt där Ericus har använt uppgifterna från Adams krönika – förmodligen både indirekt (genom Prosaiska krönikan) och direkt (från Adams originaltext).

Detta avsnitt är egentligen en fortsättning på historien om hednaprästens botande. Här handlar det om den verksamhet som bedrevs av missionärerna som kom till kung Stenkil:

69. Jfr Schmeidler (1917) s. 118–119.

70. Heuman & Öberg I (1993) s. 54–55.

71. Schmeidler (1917) s. 122, 155–156. Betr. diskussionen om biskop Osmund, se Anders Sjöberg, "Orthodoxe Mission in Schweden im 11. Jahrhundert?", i Sven-Olof Lindquist (red.), *Society and Trade in the Baltic during the Viking Age* (Visby 1985) s. 69–78; Carl F. Hallencreutz, *Adam Bremensis and Sueonia: A Fresh Look at Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum* (Uppsala 1984) s. 24–26; Stefan Brink, *Sockenbildning och sockennamn: Studier i äldre territoriell indelning i Norden* (Uppsala 1990) s. 22; Peter Sawyer, *När Sverige blev Sverige*, övers. och bearb. av Birgit Sawyer (Alingsås 1991) s. 34; Henrik Janson, *Templum nobilissimum: Adam av Bremen, Uppsalatempel och konflikterna i Europa kring år 1075* (Göteborg 1998) s. 105–176; Wladyslaw Duczko, "The Fateful Hundred Years: Sweden in the Eleventh Century", i Przemyslaw Urbańczyk (red.), *The Neighbours of Poland in the 11th Century* (Warszawa 2002) s. 22–24; Janet Fairweather, *Bishop Osmund: Missionär i Sverige i slutet av vikingatiden*, övers. Lars-Göran Lönnemark (Skara 2013).

ADAM AV BREMEN

Adalwardus igitur magno fervore predicandi euangelii Suediam ingressus omnes, qui in Sictona erant et in circuitu, brevi spatio temporis ad christianam fidem perduxit [...]
Schol. 142. Relatum est nobis a quibusdam stipatoribus Adalwardi episcopi, cum primum Sictonam accessisset, ad unam missarum celebrationem oblatas sibi ad manum LXX marcas argenti. [...] Tunc etiam occasione itineris divertit Bircam [...]”⁷²

PROSAISKA KRÖNIKAN

The komo til konungh stenkil j siktuna Til the första messo adelwardh ther sagde offradis honom lxx mark silffs. och j litzla stundh omwende the til crisa troo alt thz folk j siktuna oc birköö och j alla the bygdher ther omkringh waro”⁷³

ERICUS OLAI

qui cum applicuissent Siktonium, vbi rex ipse cominus moram traxit, a rege benigne suscepti amplo illic honore sunt habiti, et cum Adalwardus missam celebraret, oblate sunt ei in vna missa LXX marce argenti. In breui autem tempore omnem populum ciuitatis Siktonie, que tunc pregrandis ciuitas erat, omnemque in circuitu regionem ad fidem chatolicam conuertebant; similiter et in Byrkö, que tunc vna magnarum ciuitatum et aliis antiquior habebatur.”⁷⁴

I Adams huvudtext berättas det alltså att missionären Adalvard kom till Sigtuna och under en kortare tid omvände invånarna i denna stad och i bygderna runtomkring till den kristna tron. I det kompletterande tillägget meddelas följande: När Adalvard vid sin ankomst till Sverige firade mässan, så offrade människorna hela 70 mark silver. Adalvard, sägs det vidare, besökte även Birka, men denna stad låg då öde och inte ens Adalvard lyckades finna biskop Unnis grav.

Författaren till Prosaiska krönikan använde denna berättelse av Adam av Bremen, men även i det fallet gjorde han ändringar. Nu handlar det om två predikare – Adalvard och Staffan (och inte bara om Adalvard som hos Adam). Det sägs att de båda kom till kung Stenkil i Sigtuna. Redan under den första mässan som Adalvard firade, offrades det 70 mark silver. På en liten stund omvände de till den kristna tron ”all det folk i Sigtuna och Björkö och i alla de bygder där omkring var”. Att Birka vid den tiden låg öde, meddelar Prosaiska krönikan inte.

Ericus Olais berättelse om dessa händelser är längre än berättelsen i Prosaiska krönikan, därför att Ericus talar mer vidlyftigt och även har infogat ett antal förklaringar. I övrigt är han dock Prosaiska krönikan trogen. Han berättar, som vi redan har noterat, om två predikare: Adalvard och Staffan. Berättelsen är enhetlig, och inte uppdelad i en huvud-

72. Schmeidler (1917) s. 261–262.

73. SRS (1858) I:1, s. 244–245.

74. Heuman & Öberg I (1993) s. 47.

text och ett tillägg som hos Adam. Liksom i Prosaiska krönikan meddelas det att missionärerna omvände befolkningen i Sigtuna och Birka och i de kringliggande trakterna till kristendomen. Adams anmärkning om att Birka då låg öde återges inte. Det är alltså Prosaiska krönikan, snarare än Adams krönika, som Ericus Olai rättar sig efter i det här fallet.

Ett annat förhållande mellan krönikorna ser vi i fortsättningen på denna berättelse, där de tre skribenterna talar om missionären Adalvards öde. Här finns det tre historier som handlar om samma saker, men ändå skiljer sig från varandra.

Adam berättar att Adalvard, tillsammans med Eginno, som var biskop i Skåne, bestämde sig för att riva ned avgudatemplet i Uppsala, som var det viktigaste sätet för den hedniska vantron. Men kung Stenkil hörde allmogens knorrande och rådde missionärerna att avstå från sina planer: annars kunde folket mörda predikanterna, fördriva kungen och återgå till sin gamla hedniska religion. Missionärerna lydde kungens råd och fortsatte sin verksamhet utan att förstöra hednatemplet. Adalvard dog sedan på sin hemort.⁷⁵²¹

Prosaiska krönikan innehåller en annan redaktion av historien. Det sägs att biskop Staffan reste till Hälsingland, medan Adalvard for till Uppsala och rev ned alla avgudar i hednatemplet där. Allmogen i Uppsala vredgades och dräpte Adalvard. Han blev begraven i Birka, ”som nu är allt öde”, tillägger krönikeskrivaren. Allmogen förkastade den kristna tron. Så gjorde även den uppskrämde kung Stenkil, men likväl blev han slagen av sina män.⁷⁶²²

Ericus Olai försöker att jämföra uppgifter från olika källor. Början på

75. *Conspiravit etiam cum Sconiensis episcopo sanctissimo Eginone, ut pariter adirent illud templum paganorum, quod Ubsola dicitur, si forte aliquem Christo laboris sui fructum ibi possent offerre, omnia tormentorum genera libenter suscepturi, ut destrueretur illa domus, quae caput est superstitionis barbaricae. Illa enim diruta vel potius cremata, fore, ut tocius gentis conversio sequeretur. Quam confessorum Dei voluntatem piissimus rex Steinkel in populo murmurari sentiens callide submovit eos a tali cepto, asserens et illos statim morte dampnandos et se depellendum a regno, qui malefactores in patriam duxerit, et facile omnes ad paganismum relapsuros, qui nunc credunt, sicut in Sclavania nuper factum possit videri. Talibus regis allegationibus consentientes episcopi omnes Gothorum civitates peragrabant, ydola confringentes et multa paganorum milia deinceps lucrantes ad christianitatem. Adalwardo postea defuncto apud nos subrogavit archiepiscopus quendam a Ramsbala Tadiconem [...]; Schmeidler (1917) s. 262–263.*

76. *Sydan foor adelwardh til thz affguda mönster j vpsala och kastade nidher alla affguder och biscopp staffan foor jn i helsingialandh oc predicade ther och omwende oseglika mykit folk til crisna troo [...]. Almoghen widh vpsala wredgades at thera affgudha wordo nidherslagne och drapo biscopp adelwardh han iordadis j then stora köpstaden birköö hwilkit som nw är alt öde.*

historien är densamma som i Prosaiska krönikan: Det sägs att Adalvard rev ned avgudarnas beläten i Uppsala. Vidare anger krönikeskrivaren två olika uppgifter om Adalwards död. Den första är hämtad från Prosaiska krönikan: det meddelas att de vredgade invånarna slog ihjäl missionären. Den andra ligger närmare Adams berättelse: det sägs att Adalvard levde länge och dog vid hög ålder. Som plats för Adalwards begravning anges dock Birka. Ericus Olai förklarade motstridigheterna mellan de två berättelserna på följande sätt: Kanske var det så, säger han, att Adalvard blev förföljd i Uppsala och tvingades fly till Birka, där han sedan dog.^{77,23}

Därefter förmedlar Ericus en uppgift som finns hos Adam men som saknas i Prosaiska krönikan, nämligen den att kung Stenkil gav biskoparna rådet att inte förstöra avgudarna. Han erbjuder dessutom en förklaring därtill.⁷⁸ Detta avsnitt kan ha varit ett resultat av Ericus Olais direkta bekantskap med Adams text.²⁴

Sammanfattningsvis: Ericus Olais berättelse om missionären Adalwards verksamhet bygger huvudsakligen på Prosaiska krönikan. Den innehåller dock visst material som inte ingår i Prosaiska krönikan men återfinns hos Adam, vilket kan bero på att Ericus även i detta fall använde sig av Adams krönika.

Denna uppsats skulle vara något ofullständig om jag inte omnämner ännu ett motiv ur Adams bok IV: Adams hänförda berättelse om Sverige. Denna berättelse har, både direkt och indirekt, påverkat flera svenska medeltida skrifter där Sverige beskrivs som ett välsignat land och svenskarna presenteras som ett utvalt folk. Sverige, skriver Adam, är ett mycket fruktbart land, rikt på frukt och honung. Det är också ett land där boskapens tillväxt är större än i andra länder. Sverige är även

Sidan kastade aller almogen trona. swa giorde och konung stenkil före rædduga skull. togh likwel wart han slagin widh vpsala aff sinom mannom; SRS (1818) I:I, s. 245.

77. Tunc Adaluardus remanens circa partes Vpslandens subuertit ydola, que apud Vpsaliam veneracioni nimie habebantur, et predicacioni continue insistebat et secundum quosdam pro subuersione deorum a populo regionis Vpslandensis dicitur interemptus, aliis dicentibus, quod longo senio et morte naturali defecerit et in Byrkö sepultus sit. Potuit autem esse, quod persequacionem ab Vpsalensibus passus et forte verberibus et flagellis cesus partes illas superiores deseruerit et apud Byrkö deinceps commoratus ibidem vitam finierit temporalem [...]; Heuman & Öberg I (1993) s. 47.

78. Rex autem Stenkilus Christianus effectus nitebatur episcopos retrahere a subuersione deorum, asserens eos indubie, si id agerent, occidendos seque expellendum a regno, asserente populo, quod deorum inimicos in regnum in eorum iniuriam induxissent. Vnde iam populo ad sedicionem contra episcopos concinato dicitur apostotasse a fide et populo consensisse sed nihilominus fidei occasione occisus; Heuman & Öberg I (1993) s. 47.

rikt på floder och skogar; därför är landet fullt av utländska varor som förs dit. Svenskarna har allt förutom högmö. Fåfängliga saker – sådana som guld, silver, dyra hästar, bäverskinn och mårdskin – håller de för ingenting. Endast när de har samlag med kvinnor är de måttlösa. Var och en har – efter sin förmåga – två, tre eller fler hustrur samtidigt, och barnen som föds i sådana äktenskap räknar svenskarna som äkta.⁷⁹²⁵

Författaren till Prosaiska krönikan redogör för denna berättelse och omnämner Adam av Bremen som dess författar. Men i Prosaiska krönikan är tyngdpunkt en annan. Medan Adams syfte var att lovprisa Sveriges folk, som han påstod saknade respekt för fåfänga rikedomar, lägger författaren till Prosaiska krönikan i stället tonvikten vid beskrivningen av Sveriges rikedomar. Sverige, menar krönikan, är ett välsignat land som försörjer sig själv med allahanda varor.

Aff them skriffwer en wys mestare som heet Adam at göta landh och swidia waro thw the helgasta landh j norlandom thy at thera bygdhr waro allerfromerst til korn och rykasta til fææ fiskewatna allenskogha och alla handa frwkt och store hestha och at ther ær stoort folk bade j sin likama och swa j hogh engsens torfftoghe andra landzskap aller manna. gwll silff. koppar. iern lækatta skin som nw kallas hermelin mardskin och graskin och alla handa wil skin haffwa the öffwerflödellige æn tha thera handa komo til war tha haffwa wy thet före dyra clenodh æn the akta them for enkte wætte Til qwinnor ath eens haffwa the engo matto thy at hwar æpter sin æmpne haffwer thwa hustrur eller tre. rike män eller höffdinge haffwa flere æn talt githr Och aff slikom haffwa the laglika barn och thy wart y then tiidh herskapit oc folket swa otalika mykit.⁸⁰²⁶

Ericus Olai uppvisar samma tendens som författaren till Prosaiska krönikan men han går ännu längre. Han beskriver Sverige som ett välsignat land, rikt på matvaror och olika metaller. Det är också rikt på boskap,

79. Fertilissima regio est Sueonia, ager frugibus et melle opimus, extra quod pecorum fetu omnibus antefertur, oportunitas fluminum silvarumque maxima, ubique peregrinis mercibus omnis regio plena. Ita nullis egere dicas Sueones opibus excepta, quam nos diligimus sive potius adoramus, superbia. Omnia enim instrumenta vanae gloriae, hoc est aurum, argentum, sonipedes regios, pelles castorum vel marturum, quae nos ammiratione sui dementes faciunt, illi pro nihilo ducunt. In sola mulierum copula modum nesciunt; quisque secundum facultatem suarum virium duas aut tres et amplius simul habet; divites et principes absque numero. Nam et filios ex tali coniunctione genitos habent legitimos; Schmeidler (1917) s. 251.

80. SRS (1818) I:I, s. 240.

och därför även på mjölk, ost och smör, så att landet förser både sig självt och andra länder med mat. Sverige har också fruktbara trädgårdar samt skogar som är fulla av fåglar och vilda djur, liksom sjöar, floder, strömmar och bekväma hamnar.^{81,27}

Denna beskrivning av Ericus Olai är så självständig att sambandet med Adams text och Prosaiska krönikan nästan inte går att urskilja. Verbala beröringspunkter med Adams text saknas. Ericus Olais lovsång till Sverige är förmodligen en fri tolkning av avsnittet i Prosaiska krönikan.

Avslutning

Syftet med den här artikeln har varit att besvara följande fråga: Använde Ericus Olai den krönika som var skriven av Adam av Bremen, eller nöjde han sig med referatet i Prosaiska krönikan? Tack vare min undersökning av källorna har jag funnit nya viktiga argument som styrker Nyrin-Heumans hypotes att Ericus Olai, förutom berättelsen i Prosaiska krönikan, kan ha använt sig av Adam av Bremens text.

Undersökningen har också lett till slutsatsen att Ericus Olais text inte innehåller några tydliga överensstämmelser med Adams böcker I–III. Däremot står det klart att Adams bok IV har påverkat "Doktor Eriks" berättelse om kristendomens införande i Sverige. Under medeltiden gjordes avskrifter av denna bok, som inte bara lästes som en del av Adams stora krönika utan även som en självständig skrift.⁸² Om Ericus Olai endast läste Adams bok IV, så förklarar detta varför hans berättelse inte har särskilt mycket gemensamt med andra delar i Adams krönika.²⁸

Men inte heller Adams bok IV utgjorde någon huvudkälla för Ericus Olai. De stora olikheterna mellan Adams och Ericus latin och de relativt få språkliga lånen från Adam i *Chronica regni gothorum* kan förklaras på så sätt att Ericus Olai använde Adams verk endast vid redigeringen av sin krönika. Huvudstoffet lånade han från den svenskspråkiga Prosaiska krönikan. Därmed måste vi tillbakavisa Nygrens antagande, att Ericus Olai hämtade uppgifter direkt från Adam av Bremens skrift och *inte* från referatet i Prosaiska krönikan.

Emellertid kan vi nu med större säkerhet konstatera att Ericus Olai kände till Adams verk. Adams inflytande på Ericus inskränkte sig inte heller till vissa språkliga lån. I några fall har den senare markerat viktigt

81. Se Heuman & Öberg I (1993) s. 32–33.

82. Se Schmeidler (1917) s. XXV–XXVII.

material hos föregångaren och använt det i sin krönika, även om han inte alltid använder samma ord. Det handlar alltså om *innehållsmässiga lån* från Adam av Bremen.

Det är emellertid inte uteslutet att dessa innehållsmässiga lån har kommit från en "tredje" källa – det vill säga att Ericus Olai inte använde Adams krönika som sådan, utan något utdrag därifrån eller någon numera okänd bearbetning av skriften. En sak är i alla fall säker: Förutom berättelsen i Prosaiska krönikan kände Ericus Olai till en rad uppgifter som finns i Adams verk men som saknas i Prosaiska krönikan.

Denna uppsats har varit tänkt som en studie av ett konkret källhistoriskt problem, men resultaten har också en viss betydelse i ett större historiskt och källhistoriskt sammanhang. Till att börja med är det intressant att uppgifterna om Sveriges hedendom – särskilt om det berömda Uppsalatemplet – började spridas redan under 1400-talet. Därom vittnar användningen av Adams uppgifter i Prosaiska krönikan, i Ericus Olais krönika, i den så kallade Lilla rimkrönikan och i en predikan av en svensk senmedeltida präst som undervisade sina åhörare om de svenska hedniska avgudarna Tor, Oden och Frej.⁸³ Därmed föddes en svensk berättartradition om Uppsala tempel och om Sveriges hedendom. Intresset för Uppsala tempel och för Sveriges fornreligion blev ännu större under 1500- och 1600-talen, men det är tydligt att detta intresse grundlades redan under medeltidens slut och att det således i det avseendet finns en kontinuitet mellan medeltid och tidigmodern tid.²⁹

Ericus Olais berättelser om Uppsala tempel, om de underbara omständigheterna vid kristendomens införande och om missionärernas verksamhet är dessutom intressanta i relation till diskussionen om Ericus Olais syn på samhälle och politik. Denna syn har studerats av moderna historiker,⁸⁴ men materialet som återgår till Adams krönika har använts mycket lite i dessa studier.³⁰

Detta material bekräftar också uppfattningen att "doktor Eriks" syfte var att berömma Sverige – särskilt Uppsala – och kyrkan i Sverige – särskilt Uppsala ärkestift – samt att peka på nödvändigheten av ett samarbete mellan kyrkan och den världsliga makten. Ericus trodde också att Uppsala var en utvald stad med en särskild mission i världen,

83. Jfr Johannesson (1984) s. 383–386.

84. Jämför Tjälléns, Ferns och Lönnroths ovan nämnda arbeten.

liksom en gång Jerusalem och Rom. I likhet med dessa två städer hade Uppsala under lång tid varit ett centrum för samarbete mellan de sakrala och världsliga makterna. Likt Jerusalem och Rom hade Uppsala tidigare varit ett centrum för hedendom och avgudadyrkan, för att sedan bli ett centrum för den rätta tron.⁸⁵³¹

Det är mot den bakgrunden inte förvånande att berättelsen om Uppsala tempel, om svearnas hedniska seder och om kristendomens införande – resultatet av ett samarbete mellan de kristna missionärerna och kung Stenkil – fick en hedersplats i Ericus Olais skrift. Detta kan vara en förklaring till varför Ericus inte nöjde sig med uppgifterna från Prosaiska krönikan, utan verifierade sin berättelse med hjälp av den primära källan.

Ericus Olais användning av Adams uppgifter är även intressant i relation till diskussionen om Ericus historiska metod och hans roll i svensk historieskrivning. Specialisterna har haft olika syn på denna roll. De äldre forskarna Goswin von der Ropp och Gustav Löw har utpekat Ericus Olai som en banbrytare i svensk historieskrivning. De senare specialisterna – Ella Nyrin-Heuman, Jan Öberg och Björn Tjällén – har däremot betonat att Ericus Olais krönikeskrivning var kompilativ.

Ericus Olais sätt att använda källorna om Uppsala hednatempel och om hednaprästens omvändelse illustrerar de två tendenserna i hans historieskrivning. Han är berättelsen i Prosaiska krönikan trogen och var i det avseendet en tämligen osjälvständig författare. Men han uppvisar också – liksom i andra delar av krönikan – att han besatt en större skapande förmåga. Han har, med hjälp av Adams text, korriberat och berikat Prosaiska krönikans historia. Resultatet är en värdefull insats i utvecklingen av den berättande traditionen om Sveriges hedendom och Sveriges kristnande.

Ericus Olai and Adam of Bremen

The *Chronica regni gothorum* is a chronicle written in Latin in the second half of the fifteenth century by the Swedish historian Ericus Olai. It contains passages based on material from a much older source, Adam of Bremen's chronicle *Gesta pontificum*, which was composed in the eleventh century.

85. Se Heuman & Öberg I (1993) s. 23–37; 50. Jfr Tjällén s. 51–79.

Examples of such borrowed material are the description of the pagan temple in Uppsala and the story of a pagan priest who suffered blindness only to regain his vision after converting to Christianity.

Students of the two chronicles have noticed that Adam's material was transmitted to Ericus Olai through a Swedish source, the so-called *Prosaic Chronicle*, which was written in the middle of the fifteenth century. But there has been no agreement on the question if Ericus Olai knew Adam of Bremen's original text directly or only through the *Prosaic Chronicle*. In the 1940s, Ella Nyrin-Heuman, a specialist on Ericus Olai, detected some linguistic parallels between *Gesta pontificum* and *Chronica regni gothorum*, which could be the result of Ericus Olai's acquaintance with Adam's work. Another scholar, Ernst Nygren, concluded that Adam of Bremen's stories came to Ericus Olai's text directly, without mediation.

This article compares the chronicles in order to investigate if Ericus Olai used factual information that was present in Adam's original work. It concludes that Ericus's principal source for material from the *Gesta pontificum* was the *Prosaic Chronicle*, but that there is also some material that Ericus took directly from Adam, in particular the claim that the statues of the gods Thor, Odin and Frey in the temple of Uppsala were placed in the shape of a triclinium. The account of the deeds of the missionary Adalvard in Ericus's chronicle has also much in common with Adam's text.

The first three parts of Adam's chronicle – books I–III have no evident parallels with the chronicle by Ericus Olai, however. Apparently, Ericus knew only the final part, book IV, of Adam's chronicle. This book was sometimes copied as a separate manuscript in the Middle Ages. It is likely that Ericus used this book as a supplementary source, while the *Prosaic chronicle* provided the main contents for his work.

Nygren's hypothesis that Ericus Olai derived his material directly from Adam of Bremen and *not* from the *Prosaic Chronicle* must therefore be rejected. To the contrary, Ericus used the *Prosaic Chronicle* as his main source. Nevertheless we can now with greater confidence also conclude that Ericus obtained some important material directly from Adam's work. These two facts illustrate two tendencies in Ericus Olai's historical writing: he borrowed much from his close predecessors, but he also had the ability to enrich and deepen his text.

Keywords: Sweden, Middle Ages, Historiography, Historical sources, Ericus Olai, Adam of Bremen